

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΜΗΝΙΑΙΟΝ.

ΕΤΟΣ Α΄. Νοέμβριος 1882. ΤΕΥΧΟΣ Θ΄.

**Η ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΣΟΦΙΑΣ**

ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΣ ΔΙΕΚΔΙΚΟΥΜΕΝΑΙ.

(Συνέχεια ἰδ. Τευχ. Γ΄.)

Ὁ μὲν Θαλῆς προικισμένος μὲ ἔξοχον διάνοιαν καὶ ἀνεξάρτητον πνεῦμα, ἐγκατέλειψεν ἐγκαίρως πᾶσαν ἑτέραν ἀσχολίαν, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐπέδοθη ὁ-

λως εἰς τὴν θεωρίαν ἐν γένει τῆς φύσεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἀστρονομίας, εἰς τὴν μελέτην τῶν μαθηματικῶν καὶ τὴν γνωμικὴν φιλοσοφίαν, χορηγῶν ἐνταῦθα εἰς τὰς ἐρεῦνας τοῦ καὶ τύπον ὁπωσοῦν ἐπιστημονικόν. Ἐπρέσβευεν ὅτι πρῶτον στοιχεῖον τοῦ παντός, ἐξ οὗ τὰ πάντα προέκυπτον, ἦτο τὸ ὕδωρ. « Thales, λέγει ὁ Κικέρων, ex aqua dixit constare omnia (Acad quæst). » Τοῦτο συμπυκνούμενον ἐσχημάτιζε τὴν γῆν, καὶ ἀραιούμενον τὸν ἀέρα· ὅλα δὲ τὰ ὄντα μεταβαλλόμενα, διελύοντο εἰς τὸ πρῶτον αὐτὸ στοιχεῖον, ἐξ οὗ πάλιν ἀνεγεννῶντο, καὶ οὕτως ὁ κόσμος καθίστατο μία ἀδιάκοπος καὶ αἰώνιος διαδοχὴ καὶ ἀνανέωσις.

Τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον διεχώριζε τὴν φυσικὴν ἐκ τῆς Θεολογίας καὶ μεταφυσικῆς, ἐχαρακτήρισάν τινες ὡς σύστημα καθαρῶν ὕλισμοῦ καὶ ἀθεϊσμοῦ, διότι δὲν διεσαφήνιζεν ἂν τὸ πρῶτον ἐκεῖνο στοιχεῖον, ἢ ἑτέρα τις δύναμις καὶ διάνοια, ἦτο καὶ δημιουργικὴ ἀρχή (causa efficiens). Πλὴν αὐτὸς θεωρῶν τὸ πρῶτον τοῦτο στοιχεῖον ὑπὸ φυσικὴν μόνον ἐποψίν, ἐξέταζεν αὐτὸ καὶ ὡς ὕλην, ἐξ ἧς τὰ πάντα ἐγίνοντο, καὶ οὐχὶ ὡς αἰτίαν δημιουργοῦσαν, ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὴν Θεολογίαν καὶ τὴν μεταφυσικὴν· ὅθεν ὀρθῶς λέγει περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Κικέρων (de naturæ Deorum) Aquam dixit rerum initium; Deum autem, eam mentem, quæ ex ea omnia fingeret. » Ὡσαύτως καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος, διότι διαβεβαίωσεν ὅτι ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς, παρεδέχετο τὰς τρεῖς ταύτας ἀρχάς, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανάρχαιος, καθὼ ἀγέννητος· ὅτι ὁ κόσμος εἶναι τὸ ἐντελέστερον πρᾶγμα, καθὼ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη πρᾶξις ἢ στοχασμὸς εἶναι ἀγνώστα εἰς τὸν Θεόν.

Ἀνακαλύψεις δὲ σπουδαίας ἔκαμεν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Γεωμετρίαν. Αὐτὸς ἐμέτρησεν ἀκριβῶς τὸ ὕψος καὶ τὴν περιφέρειαν τῶν σωμάτων ἐκ τῆς σκιᾶς των· προὑπελόγησεν ὡς ἔγγιστα τὰς ἡλιακὰς ἐκλείψεις· διήρησε τὴν σφαῖραν, ἣν ὁ ἴδιος πρῶτος ἐσχεδίασεν εἰς πέντε ζώνας· ἀνεκάλυψε τὰ ἡλιοστάσια καὶ τὰς ἰσημερίας, καὶ ἐπροσδιώρισε τὸ ἔτος εἰς 360 ἡμέρας. Περιηγηθεὶς τὴν Αἴγυπτον μετέδωκε μᾶλλον παρ' ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῆς σοφίας τῆς. Νοῦς ἐμβριθῆς καὶ ἐκτακτος, ἐχρεώσται εἰς τὴν πείραν καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ μελέτας τὰς γνώσεις καὶ τὰς ἀνακαλύψεις του. Οὗτος ἐδίδαξε τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου τὴν καταμέτρησιν τῶν πυραμίδων ἐκ τῆς σκιᾶς των, καὶ τοὺς ἀνεκοίνωσε τὰς φυσικὰς καὶ ἀστρονομικὰς ἰδέας του.

Ἐν δὲ τῇ ψυχολογίᾳ ἐδογματίζε τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, διότι ἐδόξαζεν ὅτι ἡ οὐσία αὐτῆς ἦτον ἡ αὐθόρμητος καὶ ἐκουσία κίνησις, κινητικόν τι, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀεικίνητον ὁ Πλούταρχος, καὶ αὐτοκίνητον ὁ Στοβαῖος. Πλὴν παρασυρθεὶς ἐκ τῶν φαινομένων τοῦ μαγνήτου καὶ τῆς ἀμβάρεως ἢ τοῦ ἠλέκτρου, ἐφρόνει ὅτι τὸ πᾶν ἦτον ἐμψυχον, καὶ ὅτι ἐντὸς τοῦ κενοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ μεγαλύτερον ἐν τῷ κόσμῳ ἀντικείμενον, ἐκυμάτιζον πνεύματά τινα ἀόρατα.

Ὡς γνωμικὸς δὲ φιλόσοφος ἐπίστευε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι τὸ ἰσχυρότερον πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀνάγκη, τὸ ταχύτερον ὁ νοῦς, καὶ τὸ σοφώτερον ὁ χρόνος· αὐτὸς ἐδίδαξεν, ἂν καὶ ἕτεροι τὸ ἀποδίδουν εἰς τὸν Σόλωνα, καὶ τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο ἀξίωμα τοῦ « γνῶθι σαυτόν » ἀπένεμε δὲ χάριτας εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τρία πρᾶγματα, αἰν. ὅτι ἐγεννήθη λογικόν καὶ οὐχὶ ἄλο-

γον ζῶον, θον· ἀνὴρ καὶ οὐχὶ γυνή, καὶ γον· Ἕλληψ καὶ οὐχὶ βάρβαρος. Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ἦτον ὁ Θαλῆς.

Ὁ Πυθαγόρας νοῦς ὡσαύτως ὑψηλός, ἔκτακτος καὶ ποικίλος, ἦτο μεταφυσικώτερος καὶ ἐπιστημονικώτερος εἰς τὰς ἐρεῦνας του. Τινὲς φρονοῦν ὅτι ὡς σύγχρονος καὶ σχετικὸς, πλήν νεώτερος, τοῦ Θάλητος, ὠφελήθη ἐκ τῶν γνώσεων τούτου καὶ τῶν μαθητῶν του. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐξεπαιδεύθη λίαν ἐπιμελῶς εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς μαθήσεως τοῦ καιροῦ του, ὡς εἰς τὴν γυμναστικὴν, τὴν μουσικὴν, τὴν ποίησιν, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν εὐγλωττίαν κ. τ. λ. ὅτι ἐκ τοιούτων γνώσεων καλῶς κατηρτισμένος, περιηγήθη ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἢ καὶ τὴν Ἀσίαν ὡς ἕτεροι εἰκάζουν, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλος ἐπέρασεν εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, καὶ ἀπεκατέστη εἰς τὴν Κρότωνα, ὅπου συστήσας Σχολεῖον παρέδιδε τὰς παντοσείδεις φιλοσοφικὰς γνώσεις του.

Τὸ κενοφανὲς καὶ μέχρι τινὸς μυστηριῶδες καὶ ἐμβληματικὸν τῶν ιδεῶν του, καὶ ἡ μεγίστη γοητεία τῆς εὐγλωττίας του, μετέβαλον ἐντὸς ὀλίγου τὸ Σχολεῖόν του εἰς Ἀκαδημίαν καὶ Φοιτητήριον ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς Κρότωνος, τῶν ὁποίων ἀναστατώσας τὰ πνεύματα ἀνεκαίνισε καὶ ἐσχημάτισεν ὀρθότερας τὰς δοξασίας, αὐστηρότερα τὰ ἦθη καὶ εὐγενεστέρας τὰς κλίσεις.

Ἡ Σχολή του, καίτοι ἐλαττωματικὴ ἐν τῷ ὀργανισμῷ της, ὡς ἐκ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ μοναστικοῦ σχεδὸν εἰπεῖν τύπου της, οὐχ' ἦττον ὁμως ἐβελτίωσε βαθμηδὸν τὴν κοινωνίαν, καὶ διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐ μόνον φιλοσοφικὴ, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὰ πολιτικὴ

εἴρεσις, ἣτις κρατήσασα τῶν κοινῶν, ἐδιοίκησεν αὐτὰ μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ σπανίας ἀρετῆς. Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἐξήλθον μετὰ τινῶν γυναικῶν καὶ πολλοὶ περιφανεῖς καὶ εὐπαίδευτοὶ ἄνδρες, ἐκ τῶν διασωθέντων συγγραμμάτων τῶν ὁποίων, ἀπηνθίσασμεν τὰς ὀλίγας ταύτας νύξεις περὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Σχολάρχου καὶ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεών του.

Νοῦς εἰς ἄκρον ἐφευρετικὸς καὶ μαθηματικὸς, ἐπειρᾶτο νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ πάντα διὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀριθμῶν, διότι τούτους καὶ τὰς λέξεις ἐνόμιζεν ὡς τὰς ἐντελεστέρας καὶ ὠφελιμωτέρας ἀνακαλύψεις. Θεωρῶν τοὺς ἀριθμοὺς ὡς τὴν κλεῖδα τῶν μαθηματικῶν, ἐφρόνει ὅτι ἕνεκα τῆς ἐμβληματικῆς αὐτῶν φύσεως, ἠδύναντο νὰ γίνωσι καὶ ἡ πηγὴ πάσης φιλοσοφικῆς γνώσεως. Αὐτοὶ ἦσαν τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, διότι ἦσαν ἀπλοὶ καὶ ἀνέφικτοι εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὡς ὀφείλουσαν νὰ ἦναι αἱ ἀρχαί. Ἀλλ' ἐκ τῶν μὴ ὑποκειμένων εἰς τὰς αἰσθήσεις πραγμάτων, ἄλλα μὲν εἶναι ἐνσώματα, ὡς οἱ ἄτμοι, τὰ μόρια κ.τ.λ. ἄλλα δὲ ἀσώματα ὡς οἱ τύποι, αἱ ιδέαι, καὶ οἱ ἀριθμοί. Εἰς ταῦτα δὲ μόνον δύναται τις νὰ εὕρῃ ἀριθμὸν, διότι αὐτὰ δύνανται νὰ ἦναι ἐν ἡ δύο ἢ πολλά· ἐπομένως οἱ ἀριθμοὶ εἶναι αἱ ἀρχαὶ ἢ τὰ στοιχεῖα ὅλων τῶν πραγμάτων.

Ἡ μονὰς κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, διότι οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως ταύτης σχηματίζονται· αὐτὴ εἶναι ἀπλή, ἀναγεννωμένη ἀφ' ἑαυτῆς ἄνευ τινὸς συνδυασμοῦ, εἶναι μαθηματικὴ δύναμις τοῦ ἑαυτοῦ της, καὶ ὡς ἀγέννητος πάντοτε ὁμοία. Ἐπομένως εἶναι στοιχεῖον οὐσιῶδες, ἐνεργητικὴ ἀρχή, αἰτία παγκόσμιος, καὶ κατ' ἐξοχὴν τελεία· ὡσαύτως καὶ ἡ στιγμὴ εἶναι ἀρχὴ γενέτειρα τῶν σωμάτων καὶ

των σχημάτων. Ἡ δὴ ἀπεναντίας εἶναι ἀεὶ λήεις, δε-
 ότι εἶναι παραγωγή καὶ σύνθεσις, εἶναι ὕλη, χάος
 καὶ ἀρχὴ παθητικῆ. Ὑπὸ τὴν μονάδα λοιπὸν καὶ τὴν
 δυάδα κατατάσσονται ὅλα τὰ ὄντα (Unum et multa).
 Ἐκ τῆς μονάδος καὶ τῆς δυάδος σχηματίζεται ἡ τρι-
 τὺς καὶ ἡ τετρακτὺς, αἵτινες ἔχουν καὶ αὐταὶ τὴν ἀ-
 πόρρητον ιδιότητά των. Ἐκ δὲ τοῦ ἀθροίσματος ὄλων
 ἀποτελεῖται ἡ συμβολικὴ τῶν Πυθαγορείων Δεκάς. Πε-
 ρίφημος ἦτον ἡ τοῦ Πυθαγορικοῦ Ἀλχημαίωτος ἐξ ἀν-
 τιθέτων σχηματιζομένη Δεκάς, ἡ ἐξῆς. Τὸ πέρας, τὸ
 ἄπειρον. — Τὸ περιττὸν, τὸ ἄρτιον. — Τὸ ἐν, τὸ πλη-
 θος. — Τὸ δεξιὸν, τὸ ἀριστερόν. — Τὸ ἄρρεν, τὸ θη-
 λυ. — Τὸ ἡρεμοῦν, τὸ κινούμενον. — Τὸ εὐθύ, τὸ
 καμπύλον. — Τὸ φῶς, τὸ σκότος. — Τὸ ἀγαθόν, τὸ
 κακόν. — Τὸ τετράγωνον, τὸ ἑτερόμηκες. Ἐκ τού-
 του συμπεραίνεται, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἦσαν λίαν ἐ-
 πιρρεπεῖς πρὸς τὰς ἀντιθέσεις.

Οἱ ἀριθμοὶ διηροῦντο εἰς δύο τάξεις εἰς ἄρτιους
 καὶ περιττοὺς (paris et imparis), καὶ οἱ μὲν πρῶτοι
 ἦσαν ἀτελεῖς, καθότι προσθετόμενοι, οὐδέποτε παρή-
 γαγον τοὺς περιττούς· οἱ δὲ δεύτεροι ἦσαν τέλειοι,
 καθότι συναπτόμενοι παρήγαγον τοὺς ἄρτιους. Ἐκτὸς
 δὲ τῆς ἀπλῆς καὶ στοιχειώδους μονάδος, παρεδέχετο
 ὁ τῆς Σάμου Φιλόσοφος καὶ ἑτέραν περιεκτικὴν μο-
 νάδα, ὡς δεσμίδα συνάπτουσαν καὶ διατηροῦσαν ἐν
 τάξει πάντα τὰ ἀντικείμενα· ὅθεν ἐξήγαγον τὴν συ-
 νέπειαν ὅτι ὅλα τὰ ὄντα ἦσαν ὡς ἄλυτος ἀλληλέν-
 δετα, καὶ ἐνόνοντο ὡς οἱ ἀριθμοί· δι' αὐτῆς δὲ τῆς
 ἐνώσεως ἐσχημάτιζον σύνολόν τι σύμμετρον καὶ κα-
 νονικόν, ἐξ οὗ προέκυπτεν ἡ ἀρμονία τοῦ κόσ-
 μου. Ὡς πρὸς τὴν δημιουργήσασαν ὁμῶς καὶ δι-
 ευθύνουσαν τοῦτον διάνοιαν, δὲν ἐξεφράσθη καθαρῶς

ὁ Πυθαγόρας, ἀν καὶ ἀνεγνώριζε μίαν Θεότητα, καὶ
 μίαν ἱεραρχίαν κατωτέρων πνευμάτων. Ἐθεώρει δὲ
 προσέτι τὸ μὲν ἄπειρον ὡς ἀτελές, τὸ δὲ πεπε-
 ρασμένον ὡς τέλειον, ἐννοῶν διὰ τοῦ πρώτου, τὸ
 ἀόριστον, καὶ τὸ μὴ ἔχον οὔτε τύπον, οὔτε ὄριον στε-
 ρεόν· καὶ διὰ τοῦ δευτέρου, τὸ ὠρισμένον καὶ τὸ ἔχον
 τύπον καὶ ἄκρα ἢ περιφέρειαν. Τοιοῦτον ἦτο τὸ περὶ
 δημιουργίας μαθηματικὸν καὶ μεταφυσικόν αὐτοῦ σύ-
 στημα.

Αἱ ψυχολογικαὶ αὐτοῦ θεωρίαι εἶχον χροιάν τινα
 Αἰγυπτιακὴν, ἣν αὐτὸς ἀποσιωπᾷ. Ἦτο τοῦ συστή-
 ματος τῶν ἀπορροίων, ἐπομένως ἐδόξαζεν ὅτι ἡ ψυ-
 χὴ ἦτο μὲν ἀθάνατος, πλὴν ἀπόρροια τοῦ κεντρικοῦ
 φωτός (τοῦ Ἡλίου) καὶ κρᾶμα θερμοῦ καὶ ψυχροῦ
 αἰθέρος, δυναμένη νὰ ἐνωθῆ πρὸς οἰονδήποτε ζῶον,
 καὶ ἐξ οὗ πάλιν μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν νὰ
 ἐπανέλθῃ εἰς ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ οὕτω ἀενάως νὰ
 κυκλοφορῇ. Αὕτη εἶναι βεβαίως ἡ ἐξ Αἰγύπτου δοξα-
 σία τῆς μετεμψυχώσεως, περὶ ἧς ποιεῖται μνείαν καὶ
 ὁ Ἡρόδοτος. « Πρῶτοι δὲ καὶ τὸν δε τὸν λόγον Αἰ-
 » γύπτιοί εἰσι οἱ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθά-
 » νατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος εἰς ἄλ-
 » λο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται, ἐπεὶ δὲ περιέλ-
 » θῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πε-
 » τεινᾶ, αὐτὴ εἰς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύειν,
 » τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτὴ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι
 » ἔτεσι. » Πλὴν ὡς φυτὸν ἀλλότριον οὔτε εὐδοκί-
 μησεν οὔτε ἐνεκλιματίσθη ἐν Ἑλλάδι, διότι οὔτε ἡ
 φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ δημοτικὴ πίστις πορε-
 δέξαντο αὐτήν, ἐξέλειψε μὲ τὸν θάνατον τοῦ Πυθα-
 γόρου καὶ εὐαρίθμων τινῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἐν οἷς ἦ-
 το καὶ ὁ Πλάτων.

Πρακτικωτέρα καὶ διδακτικωτέρα ἦτον ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ φιλοσοφία, δι' ἧς καθιέρωνεν ἀξιώματα λίαν ὠραῖα καὶ παιδευτικά. Ἐμφορούμενος ὑπὸ τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων αἰσθημάτων, συνέλαβε τὸ φιλάνθρωπον σχέδιον νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ τὴν εὐεργετικωτέραν ὑπουργίαν, νὰ εἰσαγάγῃ τὸν πολιτισμὸν εἰς χώρας, εὐνοουμένας καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως, διὰ νόμων καὶ θεσμῶν, οἵτινες στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἠθικῆς, νὰ τείνωσι πρὸς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς μὲν τὴν πολιτικὴν ἐδόξαζεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία τῶν ἐθνῶν, ἐξαρτάτο κυρίως ἐκ τῆς ἀγαθῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς πιστῆς τῶν νόμων τηρήσεως. Μακρὰ πείρα εἶχε τὸν διδάξει περὶ τῶν κινδύνων καὶ τῶν παρεκτροπῶν τῶν ἀκράτων δημοκρατιῶν, τούτου ἕνεκα ἐπροτίμα τὴν συγκερασμένην ἀριστοκρατίαν, δι' ἧς καὶ αἱ πολιτεῖαι τῆς Σπάρτης, τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος προήχθησαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης καὶ τῆς εὐδαιμονίας. Ἐχων ἔμφυτον ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν αὐθαίρετον ἐξουσίαν, ἐφρόνει ὅτι μόνη ἡ ἀκριβὴς τῶν νόμων τηρήσις, ἠδύνατο νὰ τὴν ἐμποδίσῃ· πλὴν ὁ σωτηριώδης οὗτος σκοπὸς ἄλλως πῶς δὲν ἐπετυγχάνετο, εἰμὴ διὰ τῆς τῶν πολιτῶν χρηστῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν αὐτῶν ἀσχέσεως, δι' ὧν ἠδύναντο ἐξ ἀπαλῶν δούλων νὰ διδάσκωνται εἰς τὴν τῶν νόμων ὑποταγὴν, καὶ εἰς τὴν τῶν ἰδίων καθηκόντων ἐκπλήρωσιν, ἣν ὤφειλον νὰ θεωρῶσιν ὡς τὴν προσφιλεστέραν αὐτῶν ἀσχολίαν.

Εἰς δὲ τὴν ἠθικὴν ἡ γόνιμος καὶ ἀνεξάντλητος διάνοιά του βρίθκει ἐκ σοφωτάτων καὶ θείων διδασκαλιῶν, τὰς ὁποίας ὁμως ἀναμιγνύει μὲ τινὰ ἀσκητικὰ δόγματα καὶ ἐμβληματικοὺς ἀριθμούς. Τὸ ἠθικὸν κα-

λὸν παρίσταται ἐκ τῆς ἰδέας τῆς μονάδος καὶ τοῦ πεπερασμένου, τὸ δὲ κακὸν ἐξ ἐκείνης τῆς πληθύος καὶ τοῦ ἀορίστου. Ἡ ἀρμονία, ἡ μονὰς τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ταύτης ὁμοιότης πρὸς τὸ θεῖον, « ὁμολογία πρὸς τὸ » θεῖον » συνιστοῦν τὴν ἀρετὴν. Τὸ δίκαιον εἶναι ἀπονομὴ ἴση καὶ ἀμοιβαία, ἡ δὲ δικαιοσύνη « ἀριθμὸς » ἰσάκεις ἴσος. » Ἡ εὐδαιμονία συνίσταται εἰς τὴν ἀπολαυὴν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἡδονῶν. Τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὸν χρυσὰ ἔπη, ἂν καὶ ἦναι ἔργον μεταγενέστερον (τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἢ τοῦ Ἐπιχάρμου ὡς τινες φρονοῦν), περιλαμβάνουν ὁμως τὰ δόγματα ἴσως τῆς Σχολῆς τοῦ καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἀκόμη ἐποψίν εἶναι βεβαίως ἐν ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος· ἀνακεφαλαιόουν εἰς ὀλίγας τωόντι χρυσὰς ἀρχάς, ὅλον σχεδὸν τὸν θησαυρὸν τῆς ὑψηλοτέρας ἠθικῆς καὶ τῶν χρηστοτέρων παραινέσεων τοῦ πρακτικοῦ βίου. Τοιοῦτος εἶναι ἐν συντόμῳ καὶ ὁ Πυθαγόρας.

Ἐχοντες ἤδη ὑπ' ὄψιν τὰς ὁποίας διὰ βραχέων ἀπανθίσταμεν ἰδέας τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Ἑλληνικῆς σοφίας τῶν παναρχαίων αἰώνων, δυνάμεθα εὐκόλως διὰ τῆς ἀντιπαράβολῆς αὐτῶν νὰ ἐξακριβώσωμεν, οὐχὶ ποία ἐκ τῶν δύο εἶναι ὀρθοτέρα ἢ ἦτον παραδοξότερα, καὶ ποία κλίνει μᾶλλον εἰς τὸν ὕλισμὸν ἢ τὸν πνευματισμὸν, διότι τοιαῦτα ζητήματα οὔτε ἐθέσαμεν, οὔτε πρόκειται περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἐὰν ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας συγγένειαν ἢ ὁμοιοτήτά τινα, ἐξ ὧν νὰ προκύπτῃ, ἔστω καὶ ἐξ εἰκασίας, ἡ καταγωγὴ τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἄλλης. Καίτοι πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἀρκεῖ ἡ ἀπλή ἀνάγνωσις ὧν μέχρι τοῦδε ἐξεθέσαμεν ὡς ἀνακεφαλαιώσωμεν ἐν τούτοις ἀντιπαραθετικῶς τὰ κυριώτερα ἀμφοτέρων χαρακτηριστικά.

Αἱ μὲν κοσμογονίαι καὶ θεογονίαι τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν εἶναι ἐν γένει συγκεχυμέναι, ἐμβληματικαί, κεκλυμμέναι ὑπὸ μυστικισμῶν καὶ ποικίλαι πρὸς ἀλλήλας· αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ εἶναι καθαραί, ἐνιαῖαι, καὶ ἀλλότριαι ἀπὸ αἰνιγματώδεις ἱματισμοῦς, ἐπομένως πάντῃ ἀνόμοιοι καὶ ἀντίθετοι εἰς τὰ οὐσιωδέστερα αὐτῶν χαρακτηριστικά. Ἐκεῖναι μὲν οὔτε φυσικὴν σειρὰν γενεαλογικὴν ἔχουν, οὔτε τύπον ὁμοιόμορφον ἐν τῇ ἀναπτύξει των, οὔτε τακτικὴν ὀνοματολογίαν καὶ ὑπουργίαν· αὗται δὲ καὶ κατὰ τὴν γέννησιν, καὶ κατὰ τὸν τύπον, καὶ κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν εἶναι φυσικώταται καὶ κανονικώταται. Αἱ τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν φέρουν κάποτε χαρακτῆρα τερατώδη, καὶ μορφήν ὅλως ἀνεπιστημονικὴν κατὰ τε τὴν κοσμογονικὴν ἐν γένει ὕλην, τὴν δημιουργικὴν ἀρχὴν, καὶ τὰς διαφορὰς ἐνεργείας τῶν Θεῶν· αἱ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθους ἔχουν καὶ χαρακτῆρα ἡμερώτερον, καὶ μορφήν ἐπιστημονικωτέραν. Ἡ λατρεία τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν ἀνάγεται ἐν γένει εἰς τὸν Σαβεῖσμόν καὶ τὸν Φετικισμόν· ἡ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἶναι πάντῃ διάφορος, μᾶλλον πνευματικὴ, ἐμπρεπὴς, καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν αἰρέσεων ἐκείνων ὑπαγομένη.

Ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν ἐθνῶν αὐτῶν εἶναι ἀναμεμιγμένα μετὰ τὴν θεολογίαν, καὶ συνήθως περιβεβλημένα τὸν αἰνιγματώδη καὶ ἀλληγορικόν ἐκείνης χαρακτῆρα· αἱ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἶναι κεχωρισμένα ἀπὸ τὴν θεολογίαν, καὶ ὅλως ξένα ἀπὸ τοῦς τύπους αὐτῆς. Ὁ κύκλος τῶν πρώτων εἶναι λίαν περὶ ὁρισμένος, ἡ ἀνάπτυξις των ἀφηρημένη καὶ ἀσυνάρτητος καὶ τὰ δόγματα ἐν γένει δεσποτικά καὶ ἱεροκρατικά· ὁ δὲ κύκλος τῶν δευτέρων εἶναι εὐρύτατος καὶ ποικίλος, ἡ ἐκτύλιξις πρακτικωτέρα καὶ συστημα-

τικωτέρα, καὶ τὰ δόγματα ἀποκλίνουν πρὸς τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ σοφία τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν καθ' ὅλα τὰ διάφορα αὐτῆς ἀντικείμενα, οὐδεμίαν ἔλαβε προοδευτικὴν ὠθησιν, οὐδεμίαν καλλιέργειαν καὶ τελειοποίησιν, ὅποια ἦτον ἀνεκάθεν, τοιαύτη διετέλεσε πάντοτε, καὶ διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον, εἰ εὐάριθμοι αὐτῆς ἐξοχοὶ ἄνδρες, ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ στερεότυποι συλλέκται, καὶ κάποτε ἄπλοὶ σχολιασταὶ ἀρχαίων ἐθίμων καὶ παραδόσεων· ἡ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διέτρεξεν ἀνεκάθεν προοδευτικὰ στάδια εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς μαθήσεως, ἕως οὗ βαθμηδὸν ἡ μεγάλη καὶ ἀδιάκοπος αὐτῆς κίνησις, κατέληξεν εἰς ὑψίστην τελειοποίησιν καὶ εὐρυτάτην ἔκτασιν. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἀνεπτύχθη μόνον καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν τῇ προτογόνῳ αὐτοῦ ἐστία, ἀλλὰ καὶ παντοῦ ὅπου ἀπεδήμησε καὶ ἀπωκίσθη, ἢ προϋπάρχουσα ἐκεῖ ἀμάθεια καὶ βαρβαρότης, διεσκεδάσθησαν ὑπὸ τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει πάντοτε τὸ ἀρχέτυπον, ἐξ οὗ καὶ ὁ σημερινὸς ἀενάως διαφωτίζεται· ἐνῶ ὁ Ἀνατολικὸς οὐδαμοῦ ἐξηπλώθη, οὔτε ἀπαντᾶται εἰς τὸν ἀρχαῖον ἢ νέον κόσμον ἐκτὸς τῶν ὀρίων του, διότι οὔτε γόητρα παρέχει οὔτε προοδευτικὴν φαίνεται φύσιν· εἶναι φυτὸν ἡμιάγριον, τὸ ὅποσον οὔτε ἐγκλιματίζεται, οὔτε ἐξημερόνεται εἰς ἀλλοτρίαν χώραν.

Ποῦ ὑπάρχει λοιπὸν ἡ συγγένεια καὶ ἡ ὁμοιότης, ἢ ἔστω καὶ ἡ ἀπλή φυσιογνωμία μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου; Πόθεν δύναται νὰ εἰκασθῇ ἡ παραγωγή τοῦτου ἐξ ἐκείνου; — Οὔτε οὐσία, οὔτε τύπος, οὔτε ἔκτασις, οὔτε βαθμιαία πρόοδος καὶ τελειοποίησις ἔχουν

τινά ταυτότητα. Ποῦ στηρίζουν λοιπὸν μεταξύ τῶσων διαστάσεων καὶ τῶσων ἀνωμοιοτήτων τὴν βασιάν των, ὅσοι ἐκ τῶν Δυτικῶν διατείνονται ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ φῶτα, παρέλαβον τὰς πρώτας αὐτῶν ἀκτῖνας ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν; — Ἴσως εἴπωσιν, ὅτι στηρίζουσιν αὐτὴν εἰς τὴν μεταξύ ἀμφοτέρων παρατηρουμένην ὁμοιότητα θεωριῶν τινων, καὶ θεοτήτων.

Ἄλλὰ διατὶ νὰ μὴν εἴπομεν ὅτι αἱ σποραδικαὶ αὐταὶ ὁμοιότητες μετηνέχθησαν ἀμοιβαίως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν; — Τοιαύτης ὁμως ἀμοιβαιότητος μὴ ἀποδεχομένης, οὐδὲν ἄλλο εἶναι τότε αὐταὶ ἢ συμπτώσεις φυσικώταται, αἵτινες ἀποδεικνύουν τὴν πνευματικὴν οὕτως εἰπεῖν συνάφειαν τῶν ἐθνῶν, τὰ ὅποια καίτοι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἔχουν ἄλλως, ὡς συγκείμενα ὅλα ἐξ ὁμοίων ὄντων, τὰ αὐτὰ κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον πάθη, τὰς αὐτὰς ἀνάγκας, τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἀναπτυσσόμενα καὶ διατυπονόμενα, δύνανται νὰ συναντηθῶσιν εἰς πολλὰ σημεῖα ἀνευ τινός αὐτῶν ἐπιμιξίας. Καὶ τί ἤθελον εἶπῃ οἱ ἀντιδοξοῦντες περὶ τῶν ἀρχαίων Σκανδιναυῶν καὶ Γερμανῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἤθη, κατὰ τὸν Γκιζῶτον, ἦσαν ἐν πολλοῖς ὅμοια μὲν τὰ τῶν Ἀμερικανῶν; Ἦθελον τάχα εἶπῃ ὅτι τὰ ἔθνη ταῦτα ἄγνωστα τότε πρὸς ἀλλήλα, συνεσχετίσθησαν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἠρύσθησαν ἐκ τῶν δὲ τὰς ιδέας καὶ τὰ ἔθιμά των;

Τί ἤθελον εἶπῃ περὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων Ἀμερικανῶν τῶν ὁποίων αἱ φυλαὶ τοῦ Νατσαὶ καὶ τοῦ Βογότα ἐλάτρευον, κατὰ τὸν Ῥοβερσόννα, ὡς θεὸν τὸν Ἥλιον, καὶ διετήρουν ἐντός ὀπωσοῦν μεγαλοπρεπῶν καὶ κεκοσμημένων ναῶν τὸ ἄσβεστον πῦρ; Ἦθελον τάχα εἶπῃ, ὅτι συνεκοινώνησαν μετὰ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ὅτι παρέλαβον ἐκ τούτων τὰς θρησκευτικὰς

ιδέας των; Τί ἤθελον εἶπῃ περὶ τῶν Μεξικανῶν, τῶν ὁποίων ὁ Φετικισμὸς ὑπερέβαινε μόνον κατὰ τὴν ἀγριότητα ἐκείνων τῶν Αἰγυπτίων, καὶ περὶ τῶν Περουανῶν, τῶν ὁποίων τὸ θρησκευτικὸν σύστημα ὁμοίαζε σχεδὸν καθ' ὅλα μὲν τὸ τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν; Ἦθελον τάχα εἶπῃ ὅτι ταῦτα τὸ μετέδωκαν εἰς ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν οὔτε κἀν ἐφαντάζοντο; Ἦθελον, σκιᾶς ὀνείρων φανταζόμενοι, ἐρμηνεύσει τὰ φαινόμενα ταῦτα καὶ ἕτερα ὅμοια ἀπαντώμενα εἰς τὰ διάφορα ἔθνη, ὡς λείψανα προκατακλυσμιαίου τινος γενικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέμειναν αὐτὰ σποράδην ὡς μαρτύρια ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαίρας; — Δὲν τὸ πιστεύομεν, διότι οὔτε αὐτοὶ ἀγνοοῦν ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα οὐδὲν ἔχουν τὸ παράδοξον εἶναι ἴδια τῆς ἀπανταχοῦ ὁμοίας φύσεως τῶν ἀνθρώπων, σίτινες ἀναλόγως τῶν παθῶν, τῶν αἰσθημάτων, τοῦ κλίματος, τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἐπιδεκτικότητος αὐτῶν, δύνανται μόνοι των βαθμηδὸν ν' ἀναπτυχθῶσιν.

Ἄλλ' ἀφοῦ τὰ ἄγρια καὶ βάρβαρα ἔθνη τῆς Ἀμερικῆς προήχθησαν μόνον εἰς βαθμὸν τινα πολιτισμοῦ, ὅμοιον ἐν πολλοῖς πρὸς ἐκείνον τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν, πῶς δύνανται οἱ ἀντιδοξοῦντες, καὶ ἀνευ τῆς συνδρομῆς ὄσων ἐτέρων ἀνεπτύξαμεν λόγων, νὰ ἀρνηθῶσι τὸ προτέρημα τοῦτο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπέδειξεν, ὅτι εἶναι τὸ ἐπιδεκτικώτερον ἔθνος πρὸς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν καὶ τεχνικὴν μάθησιν καὶ πρόοδον; — Τοιαύτη ἀρνήσις ἤθελον εἶσθαι προφανῆς ἀδικία, ἀγνοία πασιδῆλων ἱστορικῶν ἀληθειῶν, καὶ αὐτόχρημα ἐθνικὴ ζηλοτυπία. Ἦ ἀνάπτυξις λοιπὸν, ἢ μόρφωσις, ἢ σοφία, καὶ πᾶσα ἐν γένει γνῶσις

τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι αὐτοφυῆ, προτότυπα καὶ γνήσια ἀποκλειστικὰ προϊόντα τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτηρὸς του, καὶ τοῦ φύσει γονίμου καὶ μεγαλοφυοῦς πνεύματός του. Τοιοῦτοτρόπως ἐλύθη ἀποφατικῶς καὶ τὸ ὁποῖον προετάξαμεν δεύτερον ζήτημα.

Διεξαγαγόντες τὸ περὶ αὐτοφυοῦς καὶ πρωτοτύπου πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θέμα, ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη καὶ τὴν καινοφανῆ ἀξίωσιν, δι' ἧς τινες ἄλλως διάσημοι τῆς Δύσεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἰταλίας συγγραφεῖς, ἐτόλμησαν ν' ἀμφισβητήσωσι τὴν προτεραιότητα αὐτοῦ, ἀπέναντι ἐκείνου τῶν ἀρχαίων Τυρρηνῶν ἢ Ἐτρούσκων, ἂν ποτε οὗτοι ἔλαβον ἀληθῶς τοιοῦτον. Τοιαύτην παραδοξολογίαν, οὐδ' αὐτοὶ οἱ τῶν Γερμανῶν ἱστορικῶν σοφώτατοι Μύλλερ καὶ Νίεβουρ, ἐξέφρασαν ποτε εἰς τὰς περὶ Ἐτρούσκων ἐμβριθεῖς ἐρεῦνας των.

Οἱ μᾶλλον δὲ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν θερμοὶ καὶ ἐν ταύτῳ σφόδρα ἐπιθετικοὶ καὶ πικρόχολοι ὑποστηρικταὶ τοιαύτης ἀξιώσεως, εἶναι ὁ Ἰωσήφ Μικάλης εἰς τὸ σοφὸν αὐτοῦ Πόνημα « Ἡ Ἰταλία πρὶν τῆς δεσποτείας τῶν Ῥωμαίων, » καὶ ὁ I. Δ. Ῥωμανιόζης εἰς τὴν « Περὶ ἀνθρωπότητος διδασκαλίαν του. » Ἀμφότεροι ἀναδιφῶντες τὴν ἀρχαιότητα σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα των, παρεκτρέπονται καὶ εἰς φράσεις λίαν ἀπρεπεῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, διότι ἀποκαλοῦν αὐτοὺς μικροκενοδόξους, ἀναιδεῖς ψεύστας, σφετεριστὰς τῶν ἀλλοτρίων, προσιδιασθέντας τὰς μεγάλας ἀναμνήσεις τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ τὴν προτεραιότητα ἑνὸς πολιτισμοῦ, πολὺ μεταγενεστέρου ἐτέρων καὶ μάλιστα ἐκείνου τῶν Τυρρηνῶν. Ἡ ἀσχήμων καὶ ἀναξία αὕτη γλῶσσα οὐχὶ μικρὰν προστριβὴν μομφὴν εἰς τὸν καθηγητὴν ἰδίως τῆς Παυίας

ἔστις τὴν ἐναντίαν συμβουλεύει ἐν τῷ περὶ τῆς τέχνης τοῦ συζητεῖν κεφαλαίῳ τῆς Λογικῆς του. « Ὁ » φιλόσοφος λέγει, καὶ ὁ σώφρων ἀνὴρ, ὀφείλει νὰ » ἐνθυμηταὶ πάντοτε, ὅτι αἱ Μοῦσαι, τῶν ὁποίων εἶ- » ναι ὑπότροφος, οὔτε ἀγροῖκοι, οὔτε ὀργίλοι, οὔτε » ἀπολίτευτοι εἶναι, ἀλλ' εὐτροποὶ, εὐγενεῖς, ὠπεν- » τικαί, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀποπνεύουσαι, εἰμὴ χάριν » καὶ ἀγάπην. » Μεταχειριζομένη δὲ καὶ ἐκτοξευομένη κατὰ ἑνὸς ἔθνους τοσοῦτο τιμήσαντος καὶ εὐεργετήσαντος τὴν ἀνθρωπότητα, ὑπὸ ἀνδρῶν ἄλλως εὐπαιδευτῶν καὶ σοφῶν, καὶ ἐπὶ ζητήματος φύσει ὑψηλοῦ καὶ σοβαροῦ, ἀπαιτοῦντος καὶ ψυχρότητα ἐρεύνης καὶ ἀμεροληψίαν κρίσεως, δὲν διεγείρει μόνον ἀπλὰς ὑπονοίας δυσμενῶν διαθέσεων, ἀλλὰ καταδεικνύει σαφῶς ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν βαθεῖαν ἐμπάθειαν καὶ τὸν ἐθνικὸν φθόνον, ἐξ ὧν ἐνεφοροῦντο οἱ ῥηθέντες συγγραφεῖς εἰς τὰς ἐθνολογικὰς μελέτας των, διότι ὡς θέλομεν ἰδῆ, οὐδὲν ὑπάρχει ἀτοπώτερον καὶ παραδοξότερον ἀπὸ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀξίωσιν.

Ἴδου πῶς ἐκφράζεται ὁ Ῥωμανιόζης εἰς τὰς ἐπὶ τῶν ἐκλεκτῶν Τυρρηνικῶν ἀρχαιοτήτων παρατηρήσεις του. « Τὸ ζήτημα, λέγει, δὲν συνίσταται ἤδη » εἰς τὸ νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν ὁ Τυρρηνικὸς ἢ ὁ Ἑλλη- » ληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι προγενέστερος, διότι ἢ » προτεραιότης ὑπὲρ τῶν Ἐτρούσκων, εἶναι πλέον » ἀνεγνωρισμένη, ἀλλὰ πρόκειται μόνον νὰ μάθωμεν, » ἂν καὶ ὡς πρὸς τὰς ὠραίας τέχνας ἔχουν τὴν προ- » τεραιότητα οἱ Ἐτρούσκοι. » Λοιπὸν κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον καὶ τοὺς εὐαρίθμους ὁμόφρονάς του, τὸ ζήτημα εἶναι ἤδη λελυμένον, δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν, εἶναι ἀδιαφιλονείκητον ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἐτρούσκων εἶναι ἀρχαιότερος ἀπὸ τὸν τῶν Ἑλ-

λήνων. Οἴησις νηπιώδης! ασύγγνωστος εἰς σπουδαῖον ἄνδρα! Ἄς ἴδωμεν.

Παραλείποντες τὰς διαφωνίας καὶ ἀντιφάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑποπίπτουν πρὸς ἀλλήλους οἱ πρόμαχοι αὐτοὶ τῆς Τυρρηνικῆς καὶ ἐν γένει τῆς Ἰταλικῆς ἀρχαιότητος, ὡς καὶ τὰς πολυδαιδάλους ἐθνολογικὰς καὶ γραμματικὰς λεπτολογίας, εἰς τὰς ὁποίας δίκην ἐπιδείξεως ἀρχαιολογικῆς πολυμαθείας καὶ ἐτυμολογικῆς εὐφυίας, οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν, ἐνασκοῦν τὰς γραφίδας των, περιοριζόμεθα κυρίως εἰς ὅσα ἀναφέρουν καὶ καταφάσκουν οἱ δύο μνησθέντες συγγραφεῖς καὶ ἰδίως ὁ Ῥωμανιόζης, τοῦ ὁποίου ἡ θρασύτης καὶ ἡ παραδοξολογία, ὑπερβαίνουσαι καὶ αὐτὰ τὰ ὅρια τοῦ ἐξημμένου ἐθνικοῦ ζήλου, φθάνουν μέχρι παραφροσύνης. Κατ' αὐτὸν οὐ μόνον ὁ ἀρχαῖος τῶν Ἑλλήνων πολιτισμὸς, ἔρχεται ἐν τῇ σειρᾷ ἐτέρων τεταρταῖος, ἀλλὰ καὶ ὅσα μεγάλα γεγονότα ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν καὶ οἰκαιοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, εἶναι ὑφάσματα φαντασιώδη, διότι οὔτε Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, οὔτε Τρωϊκὸς πόλεμος, οὔτε ἥρωες Ἀχιλεῖς, οὔτε Ἀγαμέμνονες, οὔτε Ὀδυσσεῖς, οὔτε Πυθαγόραι ὑπῆρξαν ποτε· πάντα ταῦτα εἶναι μῦθοι καὶ πλάσματα τῶν ψευδολόγων καὶ ματαιοδόξων Ἑλλήνων· ἂν δὲ ὑπῆρξε Πυθαγόρας, οὗτος ἦτο, λέγει, Τυρρηνὸς, ἐκ τινος νήσου Σάμου, κειμένης εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος.

Ἄς μὴν ἐλεεινολογήσῃ τῶρα τις, ἂν θέλῃ, τὸ ἀνθρώπινον ἐν γένει πνεῦμα! Καὶ οἱ μᾶλλον ἔξοχοι νόες ὁσάκις κατακυριευθῶσιν ὑπὸ ἐθνικῆς ἀντιζηλίας καὶ ἀγενῶν παθῶν ἐπὶ τοσοῦτον τυφλώτουν, ὥστε ἀρνοῦνται καὶ τὰς μᾶλλον πασιδῆλους ἱστορικὰς ἀληθείας, στερεωμένους πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ὁμολογοῦ-

μένους παρὰ πάντων, δηλ. ἀρνοῦνται ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ τὸ φῶς τοῦ διαλάμποντος ἡλίου. Περὶεργον εἶναι πῶς ὁ κακόπιστος καὶ ληρογράφος αὐτὸς ἀρχαιοδίφης, δὲν ἠρνήθη καὶ τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνας καὶ ἅπαντα τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲν μετήνεγκεν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ Ἰταλικοῦ ἐδάφους, ὡς μετήγαγεν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος τὴν νῆσον Σάμον. Ὁ Ἀμφιπολίτης Ζώϊλος ἐρωτηθεὶς ποτε ὑπὸ τινος εὐπαιδέτου ἀνδρός, διατι κατεφέρετο τοσοῦτον ἐναντίον τῶν διασῆμων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν, ἀπήντησεν ὅτι ἐπεθύμει πολὺ νὰ τοὺς βλάβῃ, πλὴν ἐλυπεῖτο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ κατορθώσῃ. Ὡσαύτως καὶ μεταγενεστέρως ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος φίλου καὶ μαθητοῦ του ὁ Ἰταλὸς Καισαρότης, διατι ἐπέκρινε τοσοῦτον αὐστηρῶς τὸν Ὅμηρον, ἀφοῦ ἄπας ὁ ἀρχαῖος καὶ νέος κόσμος τὸν ἐξεθείασε; — Διότι, ἀπήντησε, δὲν ἀπέμενεν ἄλλο τι εἰς ἐμέ, εἰμὴ νὰ τὸν κατηγορήσω, ὅπως διακριθῶ. Ἐκ τοιούτων ἡ παραπλησιῶν φρονημάτων, ὠρμᾶτο φαίνεται καὶ ὁ Ῥωμανιόζης. Πλὴν ἂς παραβλέψωμεν τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ ἀνδρός, τὴν σκοτοδίνην τῆς διανοίας του καὶ τὰ ἀποκυήματα πτωχαλαζόνος ψυχῆς, τεταπεινωμένης ὑπὸ ἰσχνῆς ἐθνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ τετραυτατισμένης ὑπὸ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου ἐκείνης τῶν ἄλλων, καὶ ἂς προβῶμεν εἰς τὴν σοβαρὰν καὶ ἐμβριθῆ ἔρευναν τοῦ προτεθέντος ζητήματος, ἂν δύναται καταλλήλως νὰ ὀνομασθῇ ζήτημα παράδοξός τις ἀξίωσις.

Ὁ πρὸ μιᾶς σχεδὸν ἑκατονταετηρίδος διεγερθεὶς θερμότερος ζῆλος πρὸς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐν γένει μελέτας, καὶ αἱ πρὸ 50 ἐτῶν διενεργηθεῖσαι ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς γῶρας ἀνασκαφαί, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς Τυρ-

ρήνικης πλησίον τῆς ἀρχαίας πόλεως Κιούζης καὶ ἐντὸς τῶν κτημάτων τοῦ πρίγκηπος Κανίνου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκ τοῦ ὄρους Κουκουμέλα, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστα ἀρχαῖα ἀργιλλώδη ἀγγεῖα μετ' εἰκονογραφῶν, ἀνάγλυφα, μυστικά κάτοπτρα, καὶ ἕτερα διάφορα εἶδη, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους τῆς Ἰταλίας καὶ ἑτέρων ἐθνῶν ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς παντοειδεῖς συζητήσεις, καὶ νὰ ἐκφράσωσι ποικίλας εἰκασίας ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα καὶ τὴν προέλευσιν αὐτῶν, ἂν δηλ. ἦσαν ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑτρούσκων, ἢ μᾶλλον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετενεχθέντα ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη, ἦν ὡς ἀλλοτρίαν τοῦ ἀντικειμένου μας ἐγκαταλείπομεν εἰς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα εἰδικούς καὶ ἐξεσηκημένους, ἠρέθισε φαίνεται τοὺς προμάχους τοῦ ἀρχαίου Τυρρηνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐπιτείνοντες ἔτι μᾶλλον τὰ νεῦρα τῆς ἤδη ἐξημμένης φαντασίας των, διεννοήθησαν ν' ἀρνηθῶσιν ἀποτόμως τὴν προτεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ θεωρήσωσι λελυμένον καὶ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τῶν ἀγγείων καὶ λοιπῶν, διότι ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες ἦσαν κατ' αὐτοὺς βάρβαροι καὶ ἀπολίτευτοι, ὅταν οἱ Ἑτροῦσκοι ἦσαν ἀρκούντως πολιτισμένοι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταφέρωσιν ἐκεῖνοι εἰς τούτους προϊόντα ὠραίων τεχνῶν. Τὸ ζήτημα λοιπὸν ὡς ἕκαστος εὐκόλως παρατηρεῖ δὲν εἶναι μόνον ἀρχαιολογικόν, ἀλλὰ καὶ χρονολογικόν· ἐπομένως ὀφείλομεν νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ὑπὸ τὴν διπλὴν ταύτην ἐποψίν, ὅπως λύοντες αὐτὸ δεόντως καὶ μετὰ κριτικῆς ἀκριβείας, ἀπονέμομεν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ὅπου ἀνήκει. « Distingue tempora » et concordabis iura. »

Ἀρχόμεθα λοιπὸν ἐκ τῆς ἐρωτήσεως· ὁ διαφημιζόμενος ἀρχαιότατος τῶν Ἑτρούσκων πολιτισμὸς καὶ προγενέστερος τῶν Ἑλλήνων, ἦτον αὐτόχθων ἢ ἑτερόχθων; Πότε ἤρξατο καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ εἶχε προαχθῆ, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι κατακτήσαντες τὴν Τυρρηνίαν, καπέστρεψαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς;

Ἄπαντες σχεδὸν Ἰταλοὶ τε καὶ ξένοι παλαιοδίφαι δοξάζουσι, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος αὐτὸς πολιτισμὸς τῶν Ἑτρούσκων ἦτον ἑτερόχθων καὶ ἐπέισακτος, ὡς οὕτω πιστεύουσι ὅτι ἦτον καὶ ὁ Ἑλληνικὸς, ὃν ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν αὐτόχθονα. Τοιαύτη ὁμως δοξασία σιμὰ εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἠδύνατο νὰ τύχῃ συγγνώμης τίνος, διότι ἐκεῖνοι ἐνόμιζον ὅτι ἐμεγάλυνον ἑαυτοὺς, ἀποδίδοντες εἰς ἀλλοτρίαν ἢ μυστηριώδη προέλευσιν τὸν πολιτισμὸν των, ὡς οἱ ἥρωες καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, λακτίζοντες τὴν γνησίαν πατρότητα, ἀνήγαγον εἰς τοὺς Θεοὺς τὴν καταγωγὴν των. Πλὴν εἰς τοὺς νεωτέρους τοιαύτη νόσος καὶ τοιαύτη πλάνη, εἶναι ὅλως ἀσύγνωστος, διότι ἐλλεῖπει ἀπὸ αὐτοῦς ὁ λόγος, ὅστις ἐμαγνήτιζεν οὕτως εἰπεῖν τοὺς ἀρχαίους. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ τὴν γνησίαν, ἔστω καὶ ἄσημον καταγωγὴν, ἀπὸ τὴν νόθον καὶ ἐξ ἐπισήμου γένους, διότι ἡ πρώτη λαμπρυνομένη οἰκοθεν, βαθμηδὸν σεμνύνεται ἐν ἑαυτῇ καὶ ἔχει περισσοτέραν ἀξίαν, ἐνῶ ἡ δευτέρα ὅσον καὶ ἂν λαμπρυνθῆ θὰ λυπεῖται ἐνδομύχως διὰ τὸ ὅποιον φέρει στίγμα τῆς γνωστῆς ἢ καὶ ἀγνώστου πατρότητος ἢ μητρότητος αὐτῆς. Ὅθεν ὀρθῶς εἶπε καὶ ὁ Εὐριπίδης.

« Δουλοὶ γὰρ ἄνδρα κὰν θρασύπλαγχνός τις ἦ,

» Ὅταν ζυνειδῆ πατὴρ ἢ μητὴρ κακά. »

Καὶ διατὶ νὰ μὴ παραδεχθῶμεν πολιτισμὸν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἔθνη οἰκοθεν ἀναπτυσσόμενον βαθμηδόν; Ἄν

δὲ τοιοῦτον ἀρνηθῶμεν, πῶς θέλομεν λύσει τὸ πρόβλημα τοῦ πρώτου πολιτισθέντος ἔθνους; — Διότι ὀφείλομεν ἐξ ἀνάγκης ν' ἀνέλθωμεν κλιμακῆδόν εἰς ἓν, ἐξ οὗ τὰ λοιπὰ ἐπολιτίσθησαν. Πόθεν λοιπὸν τότε θέλομεν εἰπῆ ὅτι ἐκεῖνο ἐπολιτίσθη; Ἐν ἓκ τῶν δύο, ἢ θὰ πιστεύσωμεν ὅτι Προμήθειον πῦρ τὸ ἐξωσογόνησεν, ἢ ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος τῆς προόδου ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπέναντι οἰωνδῆποτα παρεμβαλλομένων προσκομμάτων. Ἡμεῖς δὲ πιστεύομεν ἀδιστακτως ὅτι ὁ νόμος οὗτος τῆς προόδου, ὃν ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός ἔθηκεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐνεργεῖ ὡς γενικὸς εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαθμηδόν, ἔστωσαν καὶ μεμονωμένα καὶ ἄσχετα, τὰ προάγει ἀναλόγως τοῦ κλίματος, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν περιστάσεων, καὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν ἐπιδεκτικότητος. Κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα διαφωνοῦμεν καὶ μὲ τὴν ἀρχαίαν Σχολήν, ἣτις ἐφρόνει ὅτι ἀπέναντι πραγματικῶν κωλύματων ματαιοῦται πᾶσα πρόοδος « a potentia ad actum non valet consequentia » καὶ συμφωνοῦμεν μετὰ τῆς νέας, ἣτις πρεσβεύει ὅτι τὰ κωλύματα βραδύνουν μὲν, πλὴν δὲν ματαιοῦν τὸν ἀκαταμάχητον νόμον τῆς προόδου, διότι οἱ ἄνθρωποι ὄντες φύσει τελειοποιήσιμοι, θέλουν καὶ πραγματικῶς τελειοποιεῖσθαι εἰς τὸ πείσμα τῶν ἐρήμων, τῶν παγετῶν, τῆς μονώσεως, τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης συγκοινωνίας ματὰ ἐτέρων πολιτισμένων ἔθνων.

Πλὴν ἀφοῦ οἱ Ἴταλοὶ ἀρχαιολόγοι, διαφωνοῦντος τοῦ Μικάλῃ, παραδέχονται ἀλλότριον πολιτισμὸν, εἰσαχθέντα τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἰταλικὴν χώραν, ἃς ἴδωμεν ἐκ τίνων ἀλλοτρίων ἔθνων πορίζονται αὐτὸν, διότι καὶ ὁ Μικάλῃς καὶ ὁ Ῥωμανιόζης ἀποκρούουν ἐπίσης τὰς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Ἀριστοτέλους

καὶ ἐτέρων ἀναφερομένας ἀρχαίας ἀποικίας τοῦ ἐκ Λυδίας Τυρσηνοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ἄττος, ἐξ οὗ ὠνομάσθη Τυρσηνία ἢ καὶ σήμερον καλουμένη Τυρρηνία, καὶ τοῦ ἐξ Ἀρκαδίας Οἰνώτρου, ἐξ οὗ μετενωμάσθη ἡ χώρα Οἰνωτρία, ὡς δὲν ἀναγνωρίζουν καὶ τοὺς αὐτόχθονας Ἰάπυγα καὶ Ἰταλόν, ἐξ ὧν προσηγορεύθη πρῶτον Ἰαπυγία καὶ ἔπειτα Ἰταλία· καὶ παραδέχονται ἀπεναντίας ὁ μὲν Μικάλῃς ἰθαγενῆ πολιτισμὸν, ὁ δὲ Ῥωμανιόζης Ἡελασγικὸς καὶ Λιβυκὸς μεταναστεύσεις, ἐξ ὧν οἱ αὐτόχθονες καὶ ἰδίως οἱ Τυρρῆνοί ἢ Ἐτροῦσκοί, ἔλαβον καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των. Αἱ πηγαὶ δὲ ἐκ τῶν ὁποίων ἀρῶνται τὰς μαρτυρίας των εἶναι προπάντων τὰ Ἑλληνικὰ κείμενα τῶν συγγραφέων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀποκαλοῦν συνάμα κενοδόξους, μυθοπλάστας καὶ φαντασιοκόπους.

Τίνες δὲ ἦσαν οἱ πρῶτοι τῆς Ἰταλίας κάτοικοι, οἴκοθεν ἢ ἐξ ἀλλοτρίων πολιτισθέντες; — Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασέα, τὸν Ἡσύχιον καὶ ἑτέρους Ῥωμαίους καὶ Ἑλληνας συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὴν μαρτυρίαν ἀσπάζονται καὶ οἱ μνησθέντες Ἴταλοι, ἦσαν οἱ Ἀβορίγενοι ἢ αὐτόχθονες « Aborigenes sine indigenae, » τοὺς ὁποίους ὁ Σαλλούστιος παριστάνει ἐλευθέρους μὲν καὶ ἀνεξαρτήτους, πλὴν ἀπολιτεύτους, ἀνευ νόμων καὶ ἀνευ κυβερνήσεως. « Genus hominum agreste sine legitus, sine imperium, liberum atque solutum. » Τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν καὶ οἱ Λατῖνοι, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχαίαν ἀγροικίαν θέλων νὰ χαρακτηρίσῃ ὁ Βιργίλιος, λέγει μετὰ ποιητικῆς ἐκφράσεως, ὅτι ἐγεννήθησαν ἀπὸ ὄρου καὶ κορμούς δένδρων.

Genusque virum truncis et duro robore nata

(Aeneid. VII. 343.)